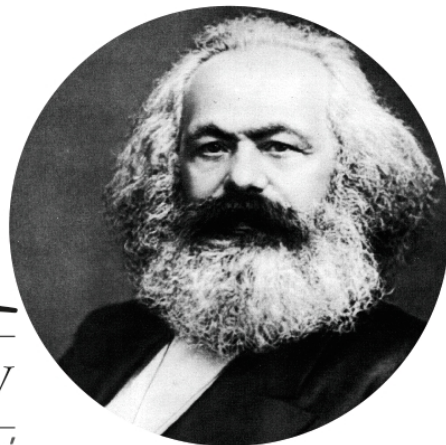

ΚΡΙΤΙΚή

μαρξιστικό αρχείο ιστορίας & αναλύσεων

διευθύνεται από Συντακτική Επιτροπή

Μην τον φοβάσαι τον πλούσιο.
Τον γιο τής πλύστρας να φοβάσαι.
Β. Ι. Λένιν

Τεύχος 1ο
Ιανουάριος 2024

Μαρξιστικό αρχείο ιστορίας & αναλύσεων

Διευθύνεται από Συντακτική Επιτροπή

Αρχισυντάκτης: Χρήστος Μιάμης

Συντάκτες: Αντώνης Ε. Χαριστός, Κώστας Λίχνος, Ευστράτιος Τζαμπαλάτης,
Ηλίας Κολλιόπουλος, Φάνης Παπαγεωργίου, Νίκος Καψιάνης, Λουκάς Αναγνωστόπουλος

Επιμέλεια έκδοσης: Αντώνης Ε. Χαριστός

Διορθωτής τυπογραφικών δοκιμιών: Αντώνης Ε. Χαριστός

Σχεδιασμός & επιμέλεια εξωφύλλου: Ευστράτιος Τζαμπαλάτης

ISSN:

Εκδόσεις Γράφημα, Θεσσαλονίκη, Εξαδακτύλου 5

Επικοινωνία: antonisg10@yahoo.com

Από τον καθένα ανάλογα με τις ικανότητές του,
στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του

Καρλ Μαρξ

Διανέμεται δωρεάν

Τί είναι και τί ζητά η «Κριτική»

Η «Κριτική» αποτελεί συλλογικό εγχείρημα ιστορικής και αρχειακής αναφοράς, με στόχο την ανάπτυξη της μαρξιστικής έρευνας γύρω από ζητήματα που άπτονται του σύγχρονου εργατικού κινήματος, της οικονομικής εξέλιξης και των δομών της κοινωνικής λειτουργίας με γνώμονα την ανατομία του χρόνου και του χώρου. Πιστεύοντας ακράδαντα πως κάθε τι που βιώνουμε αποτελεί διαλεκτική, όπως και δυναμική, και ως εκ τούτου ρευστή, αντανάκλαση όχι μόνο παραγωγικών σχέσεων και δυνάμεων, αλλά και της ιστορικής συνέχειας των δομών εξουσίας με νέα μορφή, προσαρμοσμένη κάθε φορά στις απαιτήσεις των αναγκών που προκύπτουν στην οικονομική βάση του καπιταλιστικού καθεστώτος, επιχειρούμε να αναδιατάξουμε τον δοκιμιακό λόγο ως όργανο ώσμωσης των εργατών με τα θεωρητικά ζητήματα της τάξης τους· ζητήματα που αφορούν τον ρόλο της συνείδησης, της ταυτότητας, της γνώσης, του δημόσιου και ιδιωτικού χώρου, του πολιτιστικού εποικοδομήματος, των οικονομικών βάσεων· ζητήματα τα οποία δεν είναι ανεξάρτητα στο ιστορικό βάθος, αλλά αποτελούν προέκτασή του σε νέα δεδομένα.

Για τον σκοπό αυτό, μέσα από έργα που εντάσσονται στην οικονομία, την πολιτική θεωρία, την κοινωνιολογία, την ιστορία, την ψυχανάλυση, το δίκαιο, κατασκευάζουμε μία ενότητα λόγου και αναλύσεων, από μαρξιστική θέση και άποψη, βασισμένοι σε δημοσιευμένα έργα του παρελθόντος, τα περιεχόμενα των οποίων διατηρούν την ουσία και την αξία τους στο «σήμερα». Επιχειρούμε να διαμορφώσουμε ένα πλαίσιο σύγκλησης απόψεων της μαρξιστικής ανάλυσης, δίχως αποκλεισμούς και δογματικές αναφορές. Δεν πιστεύουμε στη μία και μοναδική αλήθεια για τον σοσιαλισμό. Εξάλλου, ούτε οι κλασικοί θεωρητικοί επεξεργάστηκαν ένα μοντέλο απαραβίαστης εφαρμογής και νομοτελειακής

υιοθέτησης. Εξέτασαν, όμως, ενδελεχώς, με επιστημονική τεκμηρίωση και ανάλυση, τις αιτιακές σχέσεις από τις οποίες προκύπτουν σειρά μορφολογικών δομών της κοινωνικής λειτουργίας, αναδεικνύοντας την οικονομική βάση ως ουσιαστικό παράγοντα διείσδυσης στον ρόλο της συλλογικής ταυτότητας και συγκρότησης αυτής, καταγράφοντας και αποτυπώνοντας τις προεκτάσεις της στο κοινωνικό σώμα.

Η «Κριτική» επιχειρεί να διαμορφώσει ενιαίο πλαίσιο διαλόγου, ανταλλαγής θέσεων και απόψεων, ένα όργανο ιστορικής καταγραφής και σύνδεσης του χρόνου και του χώρου των γεγονότων, επιδιώκοντας μέσα από τα εκάστοτε συμπεράσματα να δημιουργήσουμε ένα πλέγμα θεματικών αναφορών και αναλύσεων. Μία περιοδική έκδοση η οποία διανέμεται δωρεάν στα αστικά κέντρα και σε σημεία πολιτικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος, με πρόθεση να μεταδοθεί από χέρι σε χέρι και από στόμα σε στόμα στους εργάτες, τους αγρότες, τους φοιτητές, τους διανοούμενους, τους αυτοαπασχολούμενους, τις κοινωνικές ομάδες και συλλογικότητες. Ένα έντυπο το οποίο επιδιώκουμε να αποτελέσει πυλώνα σκέψης και περισυλλογής, ένα μέσο για την ανάδυση της τάξης μας ως τάξης για τον εαυτό της, για την αντι-πληροφόρηση της ιστορικής μνήμης, για τα θεμελιακά αξιώματα του μαρξισμού, που ποδοπατήθηκαν και υπονομεύτηκαν τόσο βάνουσα.

Σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα

Εκ μέρους
της Συντακτικής Επιτροπής

Για τη φιλοσοφία της ιστορίας & τον ρόλο της προσωπικότητας

Ο Γκεόργκι Πλεχάνωφ στο γνωστό του έργο «Η φιλοσοφία της ιστορίας και ο ρόλος της προσωπικότητας» ανέλυσε τα όρια που διαμορφώνουν, εντός του κοινωνικού συνόλου, τα γεγονότα και τη σημασία την οποία διαδραματίζει η ατομικότητα. Προτάσσει εύστοχα, βασισμένος στη μαρξιστική ανάλυση της κοινωνικής εξέλιξης, τον παράγοντα «άνθρωπος» ως αποκλειστικά υπεύθυνο για τη μορφοποίηση των σχέσεων τις οποίες αναπτύσσει και υποστηρίζει στην καθημερινότητά του, ωστόσο, παρατηρεί και υπογραμμίζει πως οι συγκεκριμένες και όχι άλλες σχέσεις δεν εξαρτιούνται από την υποκειμενική ερμηνεία της εκάστοτε πραγμα-

τικότητας, αλλά από τις δοσμένες παραγωγικές σχέσεις. Καμία ανθρώπινη παρέμβαση δεν είναι εφικτό όπως επιβάλλει μορφές κοινωνικών σχέσεων που πρώτιστα δεν έχουν αποκτήσει υλική υπόσταση στις παραγωγικές σχέσεις, στη βάση της οικονομικής αναπαραγωγής, στις σχέσεις ιδιοκτησίας και παραγωγικών δυνάμεων. Προφανώς, οι μορφές σχέσεων τις οποίες υιοθετεί το κάθε άτομο χωριστά και εν συνόλω διέπονται από τη δική τους αυτόνομη λογική. Ωστόσο, αυτή η λογική προτού αποκτήσει μορφή στο εποικοδόμημα της κοινωνικής λειτουργίας, απέκτησε πρώτα ουσιαστικό ρόλο στις δομές της οικονομικής βάσης αυτής.

Για να διατυπώσει την αναγκαιότητα που διέπει τις οικονομικές σχέσεις και τον αποφασιστικό ρόλο στη συγκρότηση των μορφών της κοινωνικής πολλαπλότητας, στις οποίες μορφές εισέρχονται

τόσο ο ανθρώπινος παράγοντας, όσο και η συλλογική πρακτική δράση, επεξηγεί την πλάνη στην οποία επένδυναν οι κυρίαρχες τάξεις προς όφελος συγκάλυψης των αιτιών καταπίεσης και εκμετάλλευσης. Εκκινά από τον μεταφυσικό παράγοντα της θρησκείας και την ερμηνεία της ιστορίας όχι ως προϊόν αμετάβλητων νόμων, αλλά ως προέκταση υπερφυσικών δυνάμεων. Η εξέλιξη αυτοκρατορικών ηγεμονιών είναι αποτέλεσμα ενός κυκλικού ρυθμού εναλλαγής ανάπτυξης, κορύφωσης και παρακμής, ως συνέπεια της θείας πρόνοιας. Γράφει χαρακτηριστικά για να τονίσει το εν λόγω ζήτημα, σχολιάζοντας το έργο του Μποσσέ, Λόγοι επί της παγκοσμίου ιστορίας, «Ο Θεός χρησιμοποίησε τους Ασσύριους και τους Βαβυλώνιους για να τιμωρήσει τον περιούσιο λαό. Τους Πέρσες τους χρησιμοποίησε για να τον αποκαταστήσει. Τον

Αλέξανδρο, και τους πρώτους διαδόχους του, για να τον προστατέψει. Τον Αντίοχο τον Επιφανή, και τους διαδόχους του, για να τον εκγυμνάσει. Τους Ρωμαίους, για να εξασφαλίσει τη λευτεριά του από τους βασιλείς τής Συρίας, που μόνη τους σκέψη είχαν να τον αποκαταστήσουν. Οι Εβραίοι, διατηρήθηκαν κάτω από την εξουσία των Ρωμαίων ως την εποχή που εμφανίστηκε ο Ιησούς Χριστός. Κι όταν τον παραγνώρισαν και τον σταύρωσαν, αυτοί οι ίδιοι οι Ρωμαίοι, χωρίς να το ξέρουν, δάνεισαν τα χέρια τους στη Θεία Νέμεση και εξόντωσαν αυτόν τον αχάριστο λαό» (σελ. 14-15). Με άλλα λόγια, όλες οι αυτοκρατορίες που απαριθμήσαμε συνετέλεσαν ασυνείδητα σε έναν σκοπό, στην επικράτηση της χριστιανικής θρησκείας και τη δόξα τού Θεού. Με την εμφάνιση και επικράτηση του χριστιανισμού μία να κοσμοθεωρία διαδίδεται, αυτή που αντιμετωπίζει τα επίγεια ως μάταια και προετοιμάζει τους ανθρώπους για τις απολαύσεις τής μεταθάνατον ζωής. Ο ίδιος συγγραφέας (βλ. Μποσσυέ) αναζητώντας τα αίτια αυτής της πορείας των πραγμάτων, υποστηρίζει πως κάθε σειρά αναλογιών αντιστοιχούσε σε ένα ακόμη βήμα στο πεπρωμένο που η θεία πρόνοια όριζε εκ των προτέρων, λειτουργούσαν δηλαδή προς την κατεύθυνση οριστικοποίησης ενός ανώτερου σκοπού, έρμαιο των θεϊκών σκοπιμοτήτων. Μέσα στο πλαίσιο αυτών των σκοπιμοτήτων, οι άνθρωποι και κοινωνίες αποκτούν σειρά προτερημάτων μέσω των οποίων εκπληρώνονται οι στόχοι τής θεϊκής απολυτότητας. Ωστόσο, αυτά ακριβώς τα προτερήματα ενέχουν ένα στοιχείο αυτονομίας στον τρόπο πρακτικής εφαρμογής εκ μέρους των ατόμων και των συλλογικοτήτων στα οποία αντιστοιχούν, δίχως, ωστόσο, να είσαι σε θέση να μεταβάλλει τον ρου τής ιστορικής στόχευσης.

Από τη θεολογική ερμηνεία έως την ιδεαλιστική ή διαφοροποίηση ήταν ουσιαστικά μόνο εξωτερική και όχι ουσιαστική. Ήδη ο Βολταίρος αναζητεί τα αίτια της ιστορικής εξέλιξης στους φυσικούς νόμους. Βάρβαροι και θρησκευτικές έριδες οδήγησαν στην υπονόμευση κι εν τέλει στην παρακμή τής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Ο ρόλος τής προσωπικότητας στην ερμηνεία αυτή είναι καθοριστικός. Ο Μ. Κωνσταντίνος επέβαλλε τον χριστιανισμό και με την πράξη του αυτή υπονόμωσε τα ήθη και το θεσμικό πλαίσιο αυτών, οδηγώντας την κραταιά ηγεμονία στην αυτοδιάλυση. Η γνώμη, ως σύνολο αληθειών που διαχέονται στο κοινωνικό σώμα, ετεροπροσδιορίζουν και ετεροκαθορίζουν την πορεία ανάπτυξης και παρακμής των συλλογικοτήτων. Αυτή η γνώμη, ακόμη και για τους εγκυκλοπαιδιστές τής εποχής των «Φώτων», είναι αποκλειστικά υπεύθυνη και αρμόδια για την επικράτηση ή μη της αλήθειας. Ωστόσο, ακριβώς επειδή οι άνθρωποι δεν γνωρίζουν τα αληθινά τους συμφέροντα, για τον λόγο αυτό και βλάφτουν τόσο τους εαυτούς τους, όσο και τους γύρω τους. Η έλλειψη γνώσης και η αδυναμία συγκρότησης γνώμης, στη βάση τής αμάθειας και τής προκατάληψης, οδηγεί σε κυβερνήσεις υποχείρια των φυσικών δυνάμεων, και τους πολίτες αυτών βαθιά ενταγμένους στη συσκότιση και τις πλάνες. Σε αυτό το σημείο αξίζει να υπογραμμίσουμε πως μέσα στην ιδεαλιστική ερμηνεία ενυπάρχει στοιχείο αλήθειας, καθώς πράγματι η γνώση διαμορφώνει γνώμη και η τελευταία επηρεάζει σύνολα και μάζες. Όμως, δεν έχουμε το δικαίωμα να υποστηρίξουμε πως οι ιδέες αυτές προκύπτουν αυτόματα, άνευ αιτιών. Οι ιδέες είναι προϊόντα των εμπειριών και όχι έμφυτες στο νου των ανθρώπων· εμπειρίες οι οποίες καθορίζουν την πρακτική εφαρμογή αυτών και την κοινωνική τους μορφή. Η τελευταία αποκτά δυναμική στο πλαίσιο του ατομικού και συλλογικού συμφέροντος. Το συμφέρον αποτελεί κινητήριο δύναμη κάθε δημιουργίας. Όταν μία μορφή συμφέ-

ροντος μαζικής κλίμακας αποστερείται το έδαφος της εμπειρικής εφαρμογής της, τότε η μάζα των ανθρώπων που τους αφορά άμεσα ή/και έμμεσα, στρέφονται ενάντια στο θεσμικό πλαίσιο που στερεί την αναπαραγωγή αυτής της εμπειρίας. Επομένως, η πάλη συμφερόντων δεν είναι μονοδιάστατη, αλλά επεκτείνεται σε πολλαπλά επίπεδα της κοινωνικής λειτουργίας. Το ερώτημα το οποίο τίθεται, ωστόσο, είναι πώς προκύπτουν οι ερμηνείες συμφερόντων εκ μέρους των κοινωνικών στρωμάτων. Ο Μινιέ στο έργο του «Φεουδαρχία» γράφει χαρακτηριστικά, «Τα συμφέροντα που κυριαρχούν είναι αποφασιστικά για την κοινωνική κίνηση. Η κίνηση αυτή φτάνει στον σκοπό της ανάμεσα από αντιθέσεις, παύει όταν το πετύχει, αντικαθίστανται από άλλη, που δεν γίνεται αντιληπτή όταν αρχίζει και που γίνεται γνωστή μονάχα όταν γίνει η ισχυρότερη. Τέτοια υπήρξε η πορεία τής φεουδαρχίας. Στην πρώτη εποχή υπήρχε στις ανάγκες, πριν να υπάρξει στα πράγματα. Και ακολουθώς στη δεύτερη εποχή υπήρχε στα πράγματα, παύοντας να υπάρχει στις ανάγκες. Πράγμα που τελικά την έκανε να μην είναι πια ούτε στα πράγματα» (σελ. 36-37). Αρχές τού 19^{ου} αιώνα, ιστορικοί, κοινωνιολόγοι και φιλόσοφοι, αναζητούν τις αιτίες της ανθρώπινης κατάστασης στο κοινωνικό υπόστρωμα. Ο Γκυζό υποστηρίζει πως «η κατάσταση των προσώπων είναι η κατάσταση της ιδιοκτησίας» (σελ. 38). Εκείνο στο οποίο αδυνατούν να απαντήσουν είναι το ερώτημα από πού προκύπτει αυτή η εξάρτηση μέσα στο κοινωνικό σύνολο.

Τη λύση στο ερώτημα αυτό δίνει ο Καρλ Μαρξ. Οι σχέσεις παραγωγής καθορίζουν κάθε μορφή κοινωνικής σχέσης στο συλλογικό σώμα. Οι σχέσεις παραγωγής ορίζονται με τη σειρά τους από την κατάσταση των παραγωγικών δυνάμεων. Ο διαλεκτικός υλισμός υπονόμηση κάθε πτυχή τελεολογίας των κοινωνικών επιστημών και ερμήνευσε την ανθρώπινη δραστηριότητα σύμφωνα με τις ανάγκες, τα μέσα και τις μεθόδους τής δοσμένης στιγμής, των συγκεκριμένων οικονομικών σχέσεων. Οι παραγωγικές δυνάμεις προσδιορίζουν τις σχέσεις όχι απλά στο εποικοδόμημα, αλλά και εντός τού κοινωνικού σχηματισμού τής παραγωγής. Αποκτούν μορφή και έκφραση στη βάση τού εκάστοτε δικαίου. Το δίκαιο, το πολιτικό καθεστώς και η ηθική είναι έννοιες που εσωκλείουν προεκτάσεις των οικονομικών σχέσεων απευθείας. Οι ίδιες αυτές σκέψεις καθορίζουν έμμεσα τη δραστηριότητα των ανθρώπων στο κοινωνικό σώμα. Δεν υπάρχει γεγονός τής κοινωνικής ζωής που να μην προέρχεται από την ανατομία των οικονομικών σχέσεων και των δομών ιδιοκτησίας, όπως αυτές μορφοποιούνται στη βάση τεχνητών αναγκαιοτήτων τής κοινωνικής αναπαραγωγής (βλ. μεγέθυνση, ανταγωνισμός κ.ά.). Η κατάσταση της κοινωνικής συνείδησης είναι αυτή που προσδίδει τη μορφή που θα αποκτήσει η έννοια «συμφέρον» στη σκέψη των ανθρώπων. Επομένως, είναι ουσιαστική η διάκριση μορφής και περιεχομένου. Κάθε μορφή, π.χ. το δίκαιο, δέχεται επιδράσεις και επιρροές από πολλαπλούς παράγοντες, θρησκευτικούς, πολιτιστικούς, φιλοσοφικούς. Αυτή ακριβώς η αλληλεπίδραση προκαλεί προβλήματα στην αναζήτηση του ουσιαστικού περιεχομένου κάθε ιδεολογίας. Ωστόσο, δίχως την καταγραφή τής δοσμένης κατάστασης των παραγωγικών δυνάμεων και σχέσεων, καμία ανάλυση της κοινωνικής λειτουργίας δεν είναι εφικτή. Ο ρόλος τού ατόμου καθορίζεται από την οργάνωση της κοινωνίας, με την τελευταία να προσδιορίζεται μέσα από τις σχέσεις ιδιοκτησίας και των παραγωγικών σχηματισμών. Κάθε ιστορικό γεγονός είναι καρπός των κοινωνικών σχέσεων που έχουν ωριμάσει σε προηγούμενο στάδιο ανάπτυξης, αποτελώντας παράλληλα κρίκο για τα μελλούμενα που έπονται.

Το πρόσωπο δεν είναι τίποτε περισσότερο από την αντανάκλαση των παραγωγικών σχέσεων. Είναι αδύνατον να ανεξαρτητοποιηθεί από την οικονομική βάση δεδομένων, διατηρώντας την αυτονομία στη μορφική εμφάνιση των κοινωνικών σχέσεων αντανάκλασης των οικονομικών δομών.

Αντώνης Ε. Χαριστός

* Με αφορμή το έργο τού Γ. Β. Πλεχάνωφ, «Η φιλοσοφία τής ιστορίας και ο ρόλος τής προσωπικότητας», εκδόσεις «Γνώσεις», Αθήνα.

Για το ζήτημα της κατοικίας

Το έργο τού Φ. Ένγκελς, «Για το ζήτημα της κατοικίας», είναι η ανατύπωση τριών άρθρων που δημοσίευσε το 1872 στο όργανο του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Εργατικού Κόμματος Der Volksstaat (Το λαϊκό κράτος). Η στενότητα κατοικίας δεν είναι απλά μία βιωμένη εμπειρία η οποία αρχίζει και τελειώνει μόνο στο γεγονός ότι η εργατική τάξη ζει γενικά συνωστισμένη σε κακές και ανθυγιεινές κατοικίες. Δεν είναι μόνο ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τού σύγχρονου προλεταριάτου, αλλά μια μορφή πίεσης και ό,τι άλλο σόφισμα μπορεί να σκαρφιστεί η κυρίαρχη τάξη, με τους αβανταδόρους υποστηρικτές της, για να μειώσει την αξία τής εργατικής δύναμης χωρίς αντιδράσεις. Να πώς διαμορφώνεται το ζήτημα με βάση τις γενικότερες κοινωνικο-ιστορικές συνθήκες τής χώρας ή μιας περιοχής, αφού η ανάγκη ιδιοκατοίκησης κοντά στον χώρο δουλειάς, σημαίνει μια αντίστοιχη μείωση-συγκράτηση της αξίας τής εργατικής δύναμης –δουλειά στο σπίτι με το κομμάτι ή μέσω διαδικτύου– ή τα στεγαστικά δάνεια με υποθηκευμένο ακίνητο και πλήρη υποταγή τού δανειολήπτη στις ορέξεις των εκμεταλλευτών, για να μη χάσει τη θέση εργασίας και πάρουν το σπίτι οι τράπεζες (βλ. κόκκινα δάνεια).

«Η περίοδος που μια πολιτισμένη χώρα περνάει από τη μικροεπιχείρηση στη μεγάλη βιομηχανία, μάζες από εργάτες τής υπαίθρου μεταναστεύουν απότομα στις μεγάλες πόλεις που αναπτύσσονται σε βιομηχανικά κέντρα. Η πολεοδομική διαρρύθμιση των παλιών πόλεων δεν ανταποκρίνεται πια στις συνθήκες τής νέας βιομηχανίας, ούτε στις αντίστοιχες μ' αυτή συγκοινωνιακές ανάγκες. Πλαταίνουν τους δρόμους και ανοίγουν καινούργιους. Σιδηρόδρομοι περνάνε μέσα από τις πόλεις. Την ίδια στιγμή που οι εργάτες συρρέουν σωρηδόν στις πόλεις, κατεδαφίζουν κατά μάζες τις εργατικές κατοικίες. Απ' αυτό προέρχεται η απότομη στενότητα σε κατοικίες για τους εργάτες, καθώς και στους μικρέμπορους και μικροεπαγγελματίες, που εξαρτώνται από την εργατική πελατεία. Αυτή η στενότητα κατοικίας που παρουσιάστηκε σε οξεία μορφή ως σύμπτωμα της βιομηχανικής επανάστασης, γέμισε τότε τον Τύπο με πραγματείες για το ζήτημα της κατοικίας και έδωσε την αφορμή για κάθε είδους κοινωνικού κομπογιαννιτισμού». Και αλλού, «Οι μεγάλοι εργοστασιάρχες στην ύπαιθρο, ιδίως στην Αγγλία, αντιλήφθηκαν από καιρό ότι ένα μέρος των εργοστασιακών εγκαταστάσεων για το χτίσιμο εργατικών κατοικιών δεν είναι μόνο μια ανάγκη, αλλά και κάτι που αποδίδει πολύ καλό κέρδος. Μ' αυτόν τον τρόπο δημιουργήθηκαν στην Αγγλία ολόκληρα χωριά, που πολλά απ' αυτά εξελίχθηκαν αργότερα σε πόλεις. Όμως, οι εργάτες, αντί να ευγνωμονούν τους φιλόπρωτους κεφαλαιοκράτες είχαν ανέκαθεν πολύ σοβαρές αντιρρήσεις ενάντια σ' αυτό το σύστημα των μικρών μονοκατοικιών. Όχι μόνο υποχρεώνονται να πλη-

ρώνουν μονοπωλιακές τιμές για τα σπίτια, επειδή ο εργοστασιάρχης δεν έχει κανέναν που να τον συναγωνίζεται, αλλά και σε κάθε απεργία γίνονται αμέσως άστεγοι, επειδή ο εργοστασιάρχης, χωρίς καμιά συζήτηση, τους πετά στον δρόμο κι αυτό δυσκολεύει κάθε αντίσταση».

Ένα επιχείρημα του αστικού κοινωνικού κράτους από την εποχή τού Φ. Ένγκελς έως και σήμερα εκφράζεται από οπορτουνιστές, μεταλλαγμένους σοσιαλδημοκράτες και από την εργατική αριστοκρατία, που έχει υψηλούς μισθούς, ως διοικητικός μηχανισμός, επιβάλλοντας τις επιθυμίες των αστών, υποστηρίζουν ότι, «υπάρχουν λύσεις καλές για καπιταλιστές και εργάτες, φτάνει οι εργάτες να μη βάλουν στόχο την κατάργηση της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης (...) αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο σε μια μακρινή εποχή, που πρακτικά δεν μπορεί να προσδιοριστεί. Έτσι, όμως, περιορίζεται κανείς προς το παρόν να απαλύνει πρόσκαιρα από τον πόνο την εργατική τάξη με φιλανθρωπίες (φιλανθρωπική-αστική αντίληψη του Εμίλ Ζαξ) κι έτσι ξεπλένουν το δικαίωμα στην εκμετάλλευση. (σ.σ. στην εποχή μας επιδόματα ανεργίας, παιδιού, market pass). Ανάλογα δε με τις περιστάσεις μπορεί, προοδευτικές αστικές πολιτικές δυνάμεις (μεταλλαγμένες σοσιαλδημοκρατικές και οπορτουνιστικές) να εκδηλώσουν συμπάθεια ακόμα και για πιο αντιδραστικές προσπάθειες, για τη λεγόμενη ανύψωση της εργαζόμενης τάξης». Ο Φ. Ένγκελς γράφει χαρακτηριστικά, «Είναι ολοφάνερο ότι το σημερινό κράτος ούτε μπορεί, ούτε θέλει να θεραπεύσει την πληγή της κατοικίας. Το κράτος δεν είναι τίποτα άλλο παρά η οργανωμένη συνολική εξουσία των ιδιοκτητριών τάξεων, των γαιοκτημόνων και των κεφαλαιοκρατών ενάντια στις εκμεταλλεζόμενες τάξεις, τους αγρότες και τους εργάτες. Ό,τι δεν θέλουν οι ξεχωριστοί κεφαλαιοκράτες (...) δεν το θέλει και το κράτος τους», και τονίζει πως «οι κεφαλαιοκράτες δεν έχουν κανένα πρόβλημα με τον εργάτη ιδιοκτήτη κατοικίας ή ακόμα και τον εργάτη που είναι ταυτόχρονα και μικροπαραγωγός. Αναδεικνύει μέσα από πολλά παραδείγματα της εποχής ότι ένα μεγάλο μέρος της εργατικής τάξης εργαζόταν για τη μεγάλη βιομηχανία και το εμπόριο με δουλειά στο σπίτι. Τονίζει κυρίως πως μια γενικευμένη ιδιοκατοίκηση επιφέρει συνολική πτώση της τιμής της εργατικής δύναμης, αφού στα έξοδα για την αναπαραγωγή της δεν περιλαμβάνονται τα έξοδα του ενοικίου. Ή, όπου χιλιάδες εργάτες αγροτικών περιοχών, έχουν ιδιόκτητο σπίτι και λαχανόκηπο, προσφέρονταν ως φτηνότερη εργατική δύναμη, ρίχνοντας συνολικά τα μεροκάματα. Ταυτόχρονα, γίνονται ακόμα πιο εξαρτημένοι από τον κεφαλαιοκράτη, αφού θεωρούν μεγάλο πλεονέκτημα την εργασία τους σε επιχείρηση που βρίσκεται κοντά στον τόπο κατοικίας».

Σε άλλο σημείο, «Στη Γερμανία π.χ. – η οικιακή βιομηχανία της υπαίθρου και η χειροτεχνία, που συμπλήρωνε το εισόδημα της γης, με την επέκτασή της έγινε ο κυριότερος παραγωγικός κλάδος, η πλατειά βάση τού εξαγωγικού εμπορίου. Η καταστροφή τού μικρού αγρότη έγινε αναπόφευκτη από τη στιγμή που η οικιακή του βιομηχανία για την ατομική του κατανάλωση αχρηστεύτηκε από τα φτηνά έτοιμα ρούχα και από τα φτηνά προϊόντα των μηχανών, οδήγησε κάποιους αναγκαστικά στα νύχια των τοκογλόφων για να εκσυγχρονιστούν. (...) Οι τόκοι τού τοκογλόφου που δανείζει με υποθήκη δεν μπορούν να πληρωθούν από το εισόδημα της γης, αλλά μόνο από το εργατικό μεροκάματο τού αγρότη που δουλεύει στην οικιακή βιομηχανία, που όλο και περισσότερο επαναστατικοποιείται. (...) Όπως απέδειξε ο Μαρξ (βλ. Το Κεφάλαιο, τόμος 1, σελ. 484-495) σ' ένα ορισμένο στάδιο ανάπτυξης θα σημάνει και γι'

αυτές η ώρα τού αφανισμού τους από τις μηχανές και την εργοστασιακή επιχείρηση και τον αφανισμό εκατομμυρίων αγροτών παραγωγών, την απαλλοτρίωση μικροχωρικών, τη μετατροπή της οικιακής βιομηχανίας σε εργοστασιακή, αλλά και της αγροτικής οικονομίας σε μεγάλη καπιταλιστική γεωργία – δηλαδή βιομηχανική και αγροτική επανάσταση σε όφελος του κεφαλαίου και της μεγάλης γαιοκτησίας σε βάρος των χωρικών. Η πραγματοποίησή της σημαίνει τη μετατροπή όλων των μικροϊδιοκτητών αγροτικής κατοικίας σε βιομηχανικούς εργάτες κι επομένως τη μετατροπή της πιο σταθερής και συντηρητικής τάξης τού πληθυσμού σ' ένα επαναστατικό φυτώριο, που τους οδηγούν με τη βία στην επανάσταση, προς όφελος και για το καλό της κοινωνικής επανάστασης».

Εν κατακλείδι, σε όλες τις εποχές η στενότητα κατοικίας έπληττε τις καταπιεζόμενες τάξεις. «Ο μόνος τρόπος για να τερματιστεί αυτή η στενότητα που δεν αφορά αποκλειστικά το θέμα της κατοικίας, αλλά επεκτείνεται στο σύνολο των λαϊκών προβλημάτων είναι: Να καταργηθεί η εκμετάλλευση της εργατικής τάξης από την κυρίαρχη τάξη τού κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, με κοινωνικοποίηση των μέσων αυτής προς όφελος της ίδιας της εργατικής τάξης».

Ηλίας Κολλιόπουλος

* Με αφορμή το βιβλίο «Για το ζήτημα της κατοικίας» τού Φ. Ένγκελς, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2012.

Ο σκοπός αγιάζει τα μέσα της αντεπανάστασης

«Επανάσταση είναι, χωρίς αμφιβολία, το πράμα που έχει μέσα του τη μεγαλύτερη δυνατή εξουσία. Η επανάσταση είναι η πράξη με την οποία ένα μέρος τού πληθυσμού επιβάλλει τη θέλησή του στο άλλο, με τη βοήθεια των όπλων, της μπαγιονέτας και των κανονιών, δηλαδή με τα πιο αυθαίρετα όπλα»

Φρίντριχ Ένγκελς

Αρχική αντίδραση η μη παραδοχή-αντιστροφή

Πολύ πριν την εκδήλωση μιας βίαιης αντίδρασης στην κοινωνία η συστημική εξουσία συνήθως υποτιμά, δεν παραδέχεται και αντιστρέφει τα νοήματα, αρνούμενη να αναγνωρίσει το δίκαιο, ή ακόμα την ίδια την ύπαρξη ενός ταξικού αιτήματος. Το 1342 η μικρομεσαία τάξη της Θεσσαλονίκης «οι μέσοι όπως την λέγανε λιγοστοί βυζαντινοί χρονογράφοι» (σελ. 17) δημιουργεί το πρώτο μεγάλο αστικό κίνημα, «το κίνημα των Ζηλωτών», ενάντια στη φεουδαρχία. Η πρώτη αντίδραση των περισσότερων ιστορικών της περιόδου που πρόσκειντο στο τότε οικονομικοκοινωνικό κατεστημένο φεουδαρχίας-ευγενών, ήταν να μην την αναγνωρίσουν ως τάξη, αλλά να την αντιμετωπίσουν εντάσσοντάς την στον «όχλο», στους «πένητες», προασπιζόμενοι τον διπολικό χαρακτηρισμό τού όρου «ευγενής», επιχειρώντας δια της συγχώνευσης την αντιστροφή της ουσίας. «Τάξη αρχόντων και τάξη πενητών», αναφέρουν, ή -κατά Καντακουζηνό- «τάξη ευπαίδευτων αρίστων και τάξη συρφετώδους όχλου» (σελ. 34) επιδιώκοντας εξ υπαρχής να υποβαθμίσουν τις ταξικές θέσεις της.

Όταν το αίτημα ριζικής μεταρρύθμισης αποκτά σάρκα και οστά και πλέον το σύστημα της εξουσίας δεν μπορεί να αρνηθεί την υπόστασή του,

προσπαθεί να το αποδομήσει, συμψηφίζοντας την όποια κατεστημένη προβληματική κατάσταση, με τις άμεσες συνέπειες των επαναστατικών αντιδράσεων. Για παράδειγμα, στο κίνημα των αστών, οι Ζηλωτές, επαναστατούν κατά των ευγενών που βάσει συμφερόντων υποστηρίζουν το πραξικόπημα του «μέγα δομέστικου» Καντακουζηνού απέναντι στο νόμιμο βυζαντινό αυτοκράτορα, ξεσηκώνοντας, με την παραπάνω αφορμή, τις λαϊκές μάζες εναντίον τους. Τότε οι συστημικοί γραφιάδες αναλαμβάνουν δράση και, προχωρώντας ένα βήμα παραπέρα, στοχεύουν στην ιστορική αποδόμησή του κινήματος. Ο Καντακουζηνός, που ο ίδιος είναι και ιστορικός συγγραφέας, περιγράφει την επανάσταση των Ζηλωτών, με όλο το μίσος που μπορεί να έχει ο φορέας της κυρίαρχης τάξης, που ενάντια της σηκώθηκε η φτωχολογιά. Σε κάθε του γραμμή χύνει όλο το φαρμάκι τού ταξικού μίσους. «Αφού επικράτησε το κίνημά τους, πήγαν στα σπίτια των φυγάδων (ευγενών) και τα μεν σπίτια τα γκρέμιζαν, την περιουσία τους δε την άρπαχναν [...] Οι φτωχοί και οι άσημοι μεμιάς έγιναν πλούσιοι και σπουδαίοι» (σελ. 55, 56).

Άλλος ιστορικός της εποχής, προσκείμενος στο σύστημα της φεουδαρχίας, ο Γρηγοράς, γράφει, «Μόλις δε ακούστηκε ο λόγος πως οι πλούσιοι σε χρήμα, σε χωράφια και σε ζωντανά σκεφθήκανε να ανοίξουνε κρυφά τις πόρτες τού Κάστρου για να μπει μέσα ο βασιλέας Καντακουζηνός...» –σωτήριες για το κατεστημένο οι κερκόπορτες– «μη μπορώντας να υποφέρουν τα βάσανά τους ενωθήκανε όλοι οι φτωχοί, που πεθυμούσαν πλούτο και δόξα, κι ανακηρύξανε βασιλέα, με φωνές και τραγούδια μέσα στο κέντρο της πόλης, τον Παλαιολόγο και τη μητέρα του και, μαζί και τον εαυτό τους, βαφτίσανε Ζηλωτές, κρύβοντας την κακία τους με όνομα καλό» (σελ. 57). Κατά την ταξική ανάλυση της ιστορικής πραγματικότητας, «Οι Ζηλωτές δεν ήταν μπουλούκι της στιγμής, μα ήτανε κόμμα οργανωμένο πολύ πριν από την επανάσταση», (εννοεί ο συγγραφέας την επανάσταση του 1342 – υποσέλιδο 57). Η δεύτερη, δηλαδή, αντίδραση των λόγιων υποστηρικτών τού συστήματος ευγενών-φεουδαρχίας κατά της επανάστασης του κινήματος των Ζηλωτών που διεκδικούσε αναμοιρασμό πλούτου και εξουσίας με τον λαό μέτοχο και κοινωνό αυτών, ήταν «να δυσφημίσει τη φτωχολογιά της Σαλονίκης», αραδιάζοντας «κατηγορίες στερεότυπες» (σελ. 58).

Μέθοδοι ασφυξίας

Αν οι προσπάθειες της καθεστηκυίας τάξης να αντιμετωπίσει την εναντίον της διαμορφούμενη κατάσταση αποτυγχάνουν, τα πράγματα σοβαρεύουν. Κάπως έτσι αποτυγχάνοντας και η φεουδαρχία, μέσω τού διεκδικητή τού θρόνου Καντακουζηνού, να ανατρέψει το κίνημα των Ζηλωτών και μαζί να συντρίψει την ιδεολογία του, επιχειρεί πιο ασφυκτικές μεθόδους περικλείοντας και απομονώνοντας την πόλη. «Η αριστοκρατία στη Βέροια, Πλαταμώνα, Σέρβια, κατορθώνει και παίρνει την εξουσία στα χέρια της και παραδίδει τις παραπάνω πόλεις στον Καντακουζηνό. Οι Σέρβοι, ύστερα από πολλά παζαρλίκια με τον Καντακουζηνό, αποφασίζουν να τον συνδράμουν» (σελ. 62). Όταν οι πρώτες ηπιότερες αντεπαναστατικές αντιδράσεις δεν επιτυγχάνουν τον στόχο μπορεί τα μέσα που θα χρησιμοποιήσει ο σκοπός να γίνουν απρόσμενα ακραία, με αντεθνικές προεκτάσεις. «Η Σαλονίκη σώθηκε και οι Ζηλωτές ξακολούθησαν το οργανωτικό τους έργο. Άλλαξαν τα πάντα και παρόλες τις αντίξοες περιστάσεις και τους περισπασμούς που είχαν, δεν σταμάτησαν το μεταρρυθμιστικό τους έργο. Ο Καντακουζηνός, αυτή τη φορά, σκέφθηκε να ζητήσει τη συνδρομή τού φίλου του Τούρκου πρί-

γκηπα του Αϊδινιού, Ουμούρμπεη» (σελ. 62). Και συνεχίζει, «Άμα απότυχε και το σχέδιο του Ουμούρμπεη, ο Καντακουζηνός τραβήχτηκε στη Θράκη. Ο Τούρκος πρίγκηπας, γυρνώντας στην Ασία, έφυγε μέσω της Θράκης αρπάζοντας τα πάντα· οι Σέρβοι πήραν στην κατοχή τους όλη σχεδόν τη Μακεδονία και μόνο η Σαλονίκη έμεινε ελεύτερη και ανεξάρτητη Πολιτεία» (σελ. 64).

Σε αυτό το πλαίσιο το σχήμα «Δολοπλοκία-συνωμοσία-προδοσία» αποκτά μορφή εργαλειακής αξιοποίησης της αντεπανάστασης. Η αντεπανάσταση κατά της λαϊκής βούλησης, όταν δεν επιτυγχάνει με άμεσο τρόπο τον επιδιωκόμενο σκοπό, δε διστάζει να εφαρμόσει πονηριές και δολοπλοκίες προκειμένου να ανακαταλάβει από την «πίσω πόρτα» τη χαμένη εξουσία ή την αναρρίχηση σ' αυτήν. Στην περίπτωση της επανάστασης των Ζηλωτών, ο δούρειος ίππος απαντούσε στο όνομα Ιωάννης Απόκαυχος που είχε τον, κατ' όνομα, τίτλο του κυβερνήτη. «Πραγματικός κυβερνήτης ήταν το κόμμα των Ζηλωτών, με αρχηγό τον Μιχαήλ Παλαιολόγο. Ο Ιωάννης Απόκαυχος, ήταν ένας κυβερνήτης χωρίς κυβερνείο» (σελ. 65). Προδίδοντας την εμπιστοσύνη του Παλαιολόγου, του στήνει ενέδρα δολοφονώντας τον, αποφυλακίζοντας τους καταδικασμένους ευγενείς, συλλαμβάνοντας αρχηγούς των Ζηλωτών, και ονομάζοντας εαυτόν κυβερνήτη και αντιπρόσωπο του Καντακουζηνού (σελ. 66). Αν και πολλάκις η προδοσία του λαού παραμένει διαχρονικά ατιμώρητη, στην περίπτωση των Ζηλωτών της Θεσσαλονίκης η σχέση τους με τον λαό υπήρξε τόσο ισχυρή που μέσω ξαφνικού, πλην όμως καλά οργανωμένου, λαϊκού ξεσηκωμού, ανέτρεψαν από κοινού τον Ιωάννη Απόκαυχο. «Ο Απόκαυχος, πλήρωσε ακριβά την προδοσία του. Τον έσφαξαν και τον έκαναν σαράντα κομμάτια. Το ίδιο έπαθαν και οι πιο πολλοί άρχοντοι, που είχαν οργανώσει τη συνωμοσία» (σελ. 69).

Η λαοκρατική δημοκρατία κόκκινο πανί για τα παγιωμένα συστήματα εξουσίας

Όταν το οικονομικοκοινωνικό μοντέλο δεν αποδίδει οφέλη στους «ευγενείς αρίστους» τού αστικού συστήματος, που έχει εγκολπωθεί οργανικά στο κράτος, κι όταν η τάξη των εργατών και τα ευρύτερα λαϊκά στρώματα διεκδικούν τον αυτοκαθορισμό και τον άμεσο έλεγχο της εξουσίας, σε συνθήκες κοινωνικής και πολιτικής ισότητας, οι αρχές που διέπουν τη λαοκρατική δημοκρατία, όσο δίκαιες κι αν επιδιώκουν να είναι, ερεθίζουν τα κατεστημένα συμφέροντα, τα οποία αδιαλείπτως αναζητούν μεθόδους ελέγχου και διαχείρισης της οικονομίας, της πολιτικής, της κοινωνίας και, τελικά, της ίδιας της εξουσίας. Επιδίωξη και σκοπός η ανατροπή κάθε διαφορετικού, προς τα κατεστημένα οφέλη, ταξικού αιτήματος, με όποιον τρόπο. Στην ονομαζόμενη από τον Κορδάτο «κομμούνα» ή «λαϊκή πολιτεία» της Σαλονίκης το άγνωστο και νεωτεριστικό μέχρι τότε λαοκρατικό σύστημα λειτούργησε έμπρακτα για τέσσερα χρόνια βασισμένο στις κάτωθι αρχές:

- Οι κυβερνήσεις κάνουν αυτό που νομίζουν πως είναι συμφέρον για τον λαό.
- Οι κυβερνήτες μπορούν να παίρνουν ακόμα και με τη βία τον πλούτο των πλουσίων, αρκεί να μην τον χρησιμοποιούν οι ίδιοι, αλλά να τον διαθέτουν για το καλό της κοινωνίας.
- Οι παλιοί νόμοι δεν είναι αιώνιοι και ιεροί και επανακαθορίζονται από τις συνθήκες.
- Οι άρχοντες δεν εκλέγονται από τους λίγους, αλλά από τον λαό.
- Τα δημόσια αξιώματα δεν είναι προνόμια, αλλά ανακλητά.
- Οι θρησκευτικοί αρχηγοί πρέπει ομοίως να εκλέγονται.

- Δεν υπάρχουν «ιερές» περιουσίες μοναστηριών ή εκκλησιών, αλλά ανήκουν στον λαό.
- Η περιουσία των πλουσίων ανήκει στον δήμο.
- Δεν υπάρχουν προνομιούχες τάξεις. (σελ. 78 έως 80)

Τα παραπάνω, όσο σωστά και δίκαια αν ήταν, έπαυαν πάγια συστημικά οφέλη με τα οποία συγκρούονταν ευθέως και τα οποία θα εύρισκαν πάλι μπροστά τους, στα πεδία των ταξικών αγώνων. Ο μηχανισμός αντιμετώπισης ταξικών αιτημάτων, στόχων και επιτευγμάτων, λειτουργεί μεθοδευμένα για όσο χρόνο χρειαστεί, μέχρι να αποκατασταθεί η πρότερη ανά εποχή κατάσταση (προλετάριοι και πλούσιοι, εργάτες και αφεντικά, εξουσιαζόμενοι και εξουσιαστές, αδικημένοι και ευνοούμενοι). Για να παταχθεί το κίνημα των Ζηλωτών, ο Καντακουζηνός, συνδύασε, με όποιο τίμημα, ακραίες μεθόδους, συνεργάστηκε εκ νέου με Σέρβους, Τούρκους, αποδίδοντας εδάφη κι εξουσίες, έδωσε προς «πολιτικό του συμφέρον» στον γέρο Τούρκο ηγεμόνα Ουρχάν την ανήλικη κόρη του, κατέλαβε με «μπамπεσιά» την αυτοκρατορική θέση στην Πόλη, απέκλεισε γεωπολιτικά και οικονομικά τη Θεσσαλονίκη προκαλώντας της ασφυξία και οικονομικό μαρασμό, έσπειρε διχόνοιες εντός των κοινωνικών στρωμάτων αυτής, χρησιμοποίησε συνωμοσίες και πρόσωπα (όπως τον Μετοχίτη) σαν δούρειο ίππο εντός των τειχών, μέχρι να καταλάβουν οι Τούρκοι τελικά την πόλη, για να την παραδώσουν έναντι ανταλλαγμάτων στον ηγεμόνα (σελ. 82 έως 85).

Γράφει ο Κορδάτος μεταξύ 1922 και 1928, «Οι κυρίαρχες τάξεις ανάμεσα στους αιώνες για αρπαγή χαρακτήρισαν κάθε επανάσταση εναντίά τους [...] Μα, τί σύμπτωση όμως! Σήμερα, τα ίδια (σχεδόν ατόφια) τα τέτοια συκοφαντικά επιχειρήματα που ενάντια της χρησιμοποιούσε τότες η φεουδαρχία και ο κλήρος, τα μεταχειρίζεται η μπουρζουαζία ενάντια στο εργατικό κίνημα». Οποία σύμπτωση εν κατακλείδι. Μέχρι τις μέρες μας, οι κυρίαρχες τάξεις, τα κατεστημένα κέντρα εξουσίας, κατηγορούν και σπιλώνουν κάθε απέναντι στο σύστημα κίνημα, αντίδραση ή και επικίνδυνη προς τα συμφέροντα αντιπρόταση. Με τη θέση των ιστορικών συστημικών γραφιάδων να λαμβάνουν σύγχρονα κάθε περίοδο οργανωμένα κέντρα ενημέρωσης.

Νίκος Καψιάνης

- * Με αφορμή το έργο τού Γιάννη Κορδάτου, «Η κομμούνα της Θεσσαλονίκης (1342-1349)», εκδόσεις Επικαιρότητα, Αθήνα, 1977.

Σοσιαλισμός & θρησκεία

Ο ρόλος της θρησκείας στην κοινωνία

Αλήθεια, πόσο επίκαιρο είναι το θέμα της θρησκείας σήμερα; Πώς και πόσο επηρεάζει την κοινωνική συνείδηση των λαϊκών μαζών; Πόσο βαθιές είναι οι ρίζες και οι αιτίες που τη δημιουργούν, τη συντηρούν, την αναβιώνουν στην εποχή μας και αναπαράγουν αυτό το κυρίαρχο φαινόμενο του παρελθόντος, που διατηρεί στοιχεία ξεπερασμένων κοινωνικοοικονομικών σχηματισμών; Γιατί επιβιώνει στις ταξικές κοινωνίες, παρά την άπτωξη της επιστήμης και των παραγωγικών δυνάμεων, ενώ γνωρίζει την προέλευση της ζωής και της καταγωγής τού είδους του; Τί μπορούμε να κάνουμε για να εκριζωθεί; Μπορεί ένα άρθρο τού Β. Ι. Λένιν, που γράφτηκε πριν από εκατόν είκοσι χρόνια, να δώσει απαντήσεις;

Όλη η σύγχρονη κοινωνία είναι θεμελιωμένη

πάνω στην εκμετάλλευση των τεράστιων μαζών της εργατικής τάξης από μια μηδαμινή μειοψηφία τού πληθυσμού, που ανήκει στις τάξεις των γαιοκτημόνων και των κεφαλαιοκρατών. Η κοινωνία αυτή είναι καπιταλιστική, γιατί οι «ελεύθεροι» εργάτες, που όλη τους τη ζωή δουλεύουν στο κεφάλαιο, «έχουν δικαίωμα» μόνο σε τόσα μέσα ύπαρξης, όσα είναι απαραίτητα για τη συντήρηση της εργατικής τους δύναμης, που παράγουν κέρδος για τη διαιώνιση της κεφαλαιοκρατικής δουλείας. Στους εργάτες παραχωρείται περισσότερη ή λιγότερη πολιτική ελευθερία με σκοπό τη διεξαγωγή τού αγώνα για την οικονομική τους επιβίωση, καμιά, όμως, ελευθερία δεν θα τους απαλλάξει από την αθλιότητα, την ανεργία και την καταπίεση, όσο δεν αποτιναχτεί η εξουσία τού κεφαλαίου. Η θρησκεία είναι μορφή πνευματικής καταπίεσης, που παντού και πάντοτε βάραινε τις λαϊκές μάζες, τις τσακισμένες από την αιώνια δουλειά για τους «άλλους», την ανέχεια και τη μοναξιά. Η αδυναμία των τάξεων που υφίσταται την εκμετάλλευση, στην πάλη ενάντια στους εκμεταλλευτές, γεννάει αναπόφευκτα την πίστη για μια καλύτερη μετά θάνατον ζωή, όπως ακριβώς και η αδυναμία τού πρωτόγονου ανθρώπου στην πάλη με τη φύση γεννάει την πίστη στους θεούς, στους διαβόλους, στα θαύματα κτλ. Η θρησκεία διδάσκει ταπεινοφροσύνη και υπομονή στην επίγεια ζωή, με την ελπίδα της επουράνιας ανταμοιβής. Είναι το όπιο του λαού. Ένα είδος πνευματικού αλκοόλ, μέσα στο οποίο οι σκλάβοι τού κεφαλαίου πνίγουν την ανθρώπινη μορφή τους, τις διεκδικήσεις τους για μια κάπως ανθρώπινη ζωή.

Ο δούλος, όμως, που ένωσε τη δουλειά του και ξεσηκώθηκε στην πάλη για την απελευθέρωσή του, παύει κιόλας κατά το ήμισυ να είναι δούλος. Το σύγχρονο προλεταριάτο, η πρωτοπορία της εργατικής τάξης, τάσσεται με το μέρος τού σοσιαλισμού, που επιστρατεύει την επιστήμη στην πάλη ενάντια στη θρησκευτική θολούρα και λυτρώνει τον εργάτη από την πίστη στη μετά θάνατον ζωή, συσπειρώνοντάς τον στην πραγματική πάλη για μια καλύτερη επίγεια ζωή. Ο Φ. Ένγκελς, την τελευταία δεκαετία τού 19^{ου} αιώνα, θεώρησε απαραίτητο να ταχθεί αποφασιστικά ενάντια στους τυχοδιωκτισμούς ενός πολέμου κατά της θρησκείας και της απαγόρευσής της στη σοσιαλιστική κοινωνία, (που υποστήριζε ο Ντίρινγκ), και απαιτούσε από το εργατικό κόμμα να είναι ικανό να δουλεύει υπομονετικά για το έργο της οργάνωσης και διαφώτισης του προλεταριάτου, που θα οδηγούσε στην απονέκρωση της θρησκείας. Με τη μορφή μιας δήλωσης, ο Φ. Ένγκελς, σκόπιμα υπογράμμισε ότι «η σοσιαλδημοκρατία θεωρεί τη θρησκεία ιδιωτική υπόθεση σε σχέση με το κράτος, παρά σε σχέση με τον εαυτό της, σε σχέση με τον μαρξισμό, σε σχέση με το εργατικό κόμμα (...) Το κόμμα τού προλεταριάτου απαιτεί από το κράτος ν' ανακηρύξει τη θρησκεία ιδιωτική υπόθεση, χωρίς να θεωρεί καθόλου ιδιωτική υπόθεση το ζήτημα της πάλης ενάντια στο όπιο του λαού, της πάλης κατά των θρησκευτικών προλήψεων (...) Οι οπορτουνιστές (σ.σ. της εποχής) διαστρεβλώνουν το ζήτημα έτσι που βγαίνει ότι τάχα το Σοσιαλδημοκρατικό κόμμα θεωρεί τη θρησκεία ιδιωτική υπόθεση!». Στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες οι ρίζες της θρησκείας είναι –κυρίως– κοινωνικές.

Η κοινωνική εξάρτηση των εργαζόμενων μαζών, η καταφανής απόλυτη αδυναμία τους μπροστά στις τυφλές δυνάμεις τού καπιταλισμού, που προξενεί καθημερινώς βάσανα και μαρτύρια στους απλούς ανθρώπους της δουλείας, είναι η βαθύτερη ρίζα της θρησκείας. Ο φόβος μπροστά στην τυφλή δύναμη του κεφαλαίου, που δεν μπορεί να προβλεφθεί από τις λαϊκές μάζες, που φέρνει την ξαφνική,

αναπάντεχη, την «τυχαία» καταστροφή, τη μετατροπή του σε ζητιάνο, σε άπορο, σε πόρνη, σε άστεγο, σε θάνατο από πείνα. Κανένα διαφωτιστικό βιβλίο (σ.σ. από μόνο του) δεν πρόκειται να ξεριζώσει τη θρησκεία από τις μάζες, που καταπιέζονται από το καπιταλιστικό κάτεργο και εξαρτώνται από τις τυφλές καταστροφικές δυνάμεις τού καπιταλισμού, όσο αυτές οι μάζες δεν μάθουν να αγωνίζονται ενωμένες, οργανωμένα, συστηματικά ενάντια σ' αυτή τη ρίζα τής θρησκείας, ενάντια στην κυριαρχία τού κεφαλαίου σ' όλες τις μορφές. «Δηλαδή, η αθεϊστική προπαγάνδα τής σοσιαλδημοκρατίας να υποτάσσεται στο βασικό της καθήκον: Την ανάπτυξη της ταξικής πάλης των εκμεταλλευόμενων μαζών κατά των εκμεταλλευτών». Το κόμμα τού προλεταριάτου πρέπει να είναι ο ηγέτης στην πάλη ενάντια σε κάθε μεσαιωνισμό, κι ανάμεσα στα άλλα, ενάντια στην παλιά επίσημη θρησκεία και σ' όλες τις απόπειρες να την ανακαινίσουν ή να τη στηρίξουν ξανά από την αρχή ή με διαφορετικό τρόπο κτλ.

Ηλίας Κολλιόπουλος

* Με αφορμή το έργο τού Β. Ι. Λένιν «Σοσιαλισμός και θρησκεία», εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2015. (δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Νόβαγια Ζιζν, αρ. φύλλου 28, 3/12/1905)

Ο Καρλ Μαρξ για την ελευθερία

Εισαγωγικό σχεδιάσμα

Η μαρξιστική θέση για την ελευθερία τού ατόμου στο κοινωνικό σύνολο είναι προϊόν τής οργανικής ενσωμάτωσης τής κοινωνικής παραγωγής της ζωής αυτής καθ'αυτής. Οι άνθρωποι στα πλαίσια της τελευταίας υπάγονται σε σχέσεις ανεξάρτητες της θέλησής τους, σε σχέσεις που αποτελούν προέκταση και αντανάκλαση του επιπέδου ανάπτυξης των υλικών παραγωγικών δυνάμεων. Το σύνολο των παραγωγικών αυτών σχέσεων συγκροτεί την οικονομική δομή τής κοινωνίας που πάνω της οικοδομείται η νομική, πολιτική και πολιτιστική μορφή συνείδησης. Ο τρόπος παραγωγής τής υλικής ζωής καθορίζει το περιεχόμενο και την ταυτότητα του εποικοδομήματος σε όλες του τις εκφάνσεις, άμεσες και έμμεσες. Κάθε μεταβολή στο επίπεδο των παραγωγικών δυνάμεων και σχέσεων, μεταφέρεται μορφικά στις κατηγορίες και υποκατηγορίες τού εποικοδομήματος. Για κάθε αλλαγή στις κατηγοριοποιήσεις τού τελευταίου έχει προηγηθεί ανατροπή στους οικονομικούς όρους παραγωγής και αναπαραγωγής τής βάσης στο επίπεδο της ατομικής ιδιοκτησίας. Κάθε αλλαγή στις νομικές, πολιτιστικές, θρησκευτικές, φιλοσοφικές, πολιτικές σχέσεις αντανακλά τους όρους μετασχηματισμών στην οικονομική δομή τής κοινωνικής πραγματικότητας. Επίσης, κάθε πτυχή τού εποικοδομήματος, δημόσιου και ιδιωτικού χώρου ατομικής και συλλογικής λειτουργίας, μορφοποιεί τις εξελίξεις στις σχέσεις παραγωγής και ιδιοκτησίας ετεροχρονισμένα και αμέσως μετά εξαφανίζεται ως κοινωνικό συγκρότημα έχοντας αφομοιώσει, πρώτα, τους νέους υλικούς όρους πραγμάτωσής του. Αντίστροφα, ποτέ δεν έρχονται να καταλάβουν τη θέση του καινούργιες και ανώτερες παραγωγικές σχέσεις, πριν ωριμάσουν κι αυτές, ως υλικοί παράγοντες μέσα στους κόλπους τής «παλιάς» κοινωνίας.

Στο πλαίσιο αυτό καθορισμένα άτομα, εντάσσονται σε καθορισμένες παραγωγικές σχέσεις μίας ορισμένης παραγωγικής δραστηριότητας, σύμφωνα με συγκεκριμένες κοινωνικές και πολιτικές σχέσεις. Η παραγωγή ιδεών, παραστάσεων, εμπειριών

και εν τέλει της ίδιας τής συνείδησης, είναι εσωτερικά αφομοιωμένη στην υλική δραστηριότητα και τις υλικές σχέσεις των ανθρώπων. Η ίδια η πνευματική παραγωγή αποτυπώνεται στη «γλώσσα» τού δικαίου, των εθίμων, τής ηθικής, τής πολιτικής κ.λπ.. Μολονότι οι άνθρωποι πιστεύουν (ή θέλουν να πιστεύουν, έστω κι ως ψευδαίσθηση) πως οι ιδέες και οι απόψεις τους είναι ζήτημα προσωπικής τοποθέτησης έναντι των ζητημάτων που το κοινωνικό σύνολο θέτει, είναι το επίπεδο των παραγωγικών σχέσεων και του τρόπου αυτών που μορφοποιούνται στο πεδίο τής καθημερινότητας. Εξάλλου, η συνείδηση δεν δύναται να είναι διαφορετική κατάσταση από το συνειδητό Είναι και το Είναι ανθρώπων είναι το προτσές τής πραγματικής ζωής. Αναπτύσσοντας την υλική παραγωγή και τις υλικές σχέσεις, οι άνθρωποι-παραγωγοί μεταβάλλουν τη σκέψη τους και τα προϊόντα αυτής. Δεν επρόκειτο, ωστόσο, για μία ταυτόχρονη διαδικασία, αλλά καθώς η «αναγκαιότητα» για επιβίωση της ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής σε ένα πλέγμα διαρκούς ανταγωνισμού ολοένα εξαναγκάζει τους κατόχους αυτής να επεκτείνουν την παρουσία τους, και την υλικοτεχνική υποδομή αυτής, τόσο διαμορφώνονται νέες μορφές κυριαρχίας και νέες δομές έκφρασης αυτής στην οικονομική βάση και στο εποικοδόμημα, στα οποία εισέρχονται οι εργαζόμενοι για να αναπαραγάγουν τα ήδη έτοιμα προς αξιοποίηση δεδομένα.

Προφανώς, οι άνθρωποι μέσω τής δραστηριότητάς τους προσδίδουν μορφή στην κοινωνία, ωστόσο δεν είναι «ελεύθεροι» να επιλέγουν τη μία ή την άλλη αναπαράσταση. Αντίθετα, δείτε το επίπεδο ανάπτυξης της παραγωγής, του εμπορίου, της κατανάλωσης και θα έχετε τη δομή συγκρότησης της κοινωνίας εν συνόλω. Οι άνθρωποι δεν είναι «ελεύθεροι» διαιτητές των παραγωγικών τους δυνάμεων, γιατί κάθε παραγωγική δύναμη που αποχτήθηκε είναι το προϊόν προηγούμενης δραστηριότητας, προηγούμενης παραγωγικής πρακτικής και ενέργειας. Ουδέποτε η ιστορία υπήρξε το αποτέλεσμα «ελεύθερης» ατομικής ανέλιξης· πάντοτε υπήρξε εξαρτημένη από τις υλικές σχέσεις ως αναγκαίων μορφών κοινωνικής συγκρότησης. Τα ίδια άτομα είναι προϊόντα ενός ορισμένου επιπέδου ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και των αναγκών που αυτές δημιουργούν, καθορίζοντας το πεδίο παραγωγής και των προϋποθέσεων αυτής. «Η εργασία είναι πρώτα ένα προτσές ανάμεσα στον άνθρωπο και στη φύση, ένα προτσές όπου ο άνθρωπος με τη δική του πράξη μεσολαβεί, ρυθμίζει και ελέγχει την ανταλλαγή τής ύλης ανάμεσα στον εαυτό του και τη φύση. Την ύλη τής φύσης ο ίδιος ο άνθρωπος την αντιμετωπίζει σαν μια φυσική δύναμη. Τις φυσικές δυνάμεις που ανήκουν στο σώμα του, τα μπράτσα και τα πόδια, το κεφάλι και τα χέρια, τα βάζει σε κίνηση για να ιδιοποιηθεί τη φυσική ύλη με μια μορφή χρήσιμη για τη δική του ζωή. Επενεργώντας με την κίνηση αυτή πάνω στη φύση, που βρίσκεται έξω απ' αυτόν, και αλλάζοντάς την αλλάζει ταυτόχρονα και τη δική του φύση. Αναπτύσσει τις δυνάμεις που κοιμούνται μέσα της και υποτάσσει στην κυριαρχία του το παιχνίδι των δυνάμεών της. (...) Βαθιά, πίσω από την κατάσταση όπου ο εργάτης εμφανίζεται στην αγορά εμπορευμάτων ως πωλητής τής δικής του εργατικής δύναμης, βρίσκεται η κατάσταση όπου η ανθρώπινη εργασία δεν είχε ακόμη αποβάλει την πρώτη της ενστικτώδη μορφή» (σελ. 60). Είναι αυτονόητο πως ο εργάτης σε όλη του τη ζωή είναι εργατική δύναμη, ότι ο χρόνος που του απομένει είναι φύσει χρόνος εργασίας και γι' αυτό ανήκει στην αυτοαξιοποίηση του κεφαλαίου. Το κεφάλαιο προϋποθέτει τη μισθωτή εργασία, η μισθωτή εργασία προϋποθέτει το κεφάλαιο. Το ένα έχει σαν προϋπόθεση το άλλο, το ένα δημιουργεί το άλλο. Η

αύξηση του παραγωγικού κεφαλαίου συνεπάγεται αύξηση της δύναμης που έχει αποκτήσει η συσσωρευμένη εργασία πάνω στη ζωντανή εργασία. Αύξηση της εκμετάλλευσης και της κυριαρχίας τής αστικής τάξης πάνω στην εργατική τάξη.

Το κεφάλαιο, ωστόσο, δεν είναι πράγμα, αλλά μία ορισμένη κοινωνική παραγωγική σχέση, που ανήκει σε ορισμένο ιστορικά διαμορφωμένο επίπεδο της κοινωνικής εξέλιξης, που απεικονίζεται σε έναν ειδικό κοινωνικό χαρακτήρα. Το κεφάλαιο δεν είναι το άθροισμα των υλικών και παραγμένων παραγωγικών μέσων. Αντίθετα, είναι το σύνολο όσων μέσων παραγωγής έχουν μετατραπεί σε κεφάλαιο, μέσα που έχουν μονοπωληθεί από ένα τμήμα τής κοινωνίας, προϊόντα τα οποία έχουν αυτονομηθεί έναντι της ζωντανής εργασίας κι έχουν προσωποποιηθεί βασισμένα σε αυτήν την αντίθεση. Το κεφάλαιο είναι εξίσου μία κοινωνική παραγωγική σχέση, μία αστική παραγωγική σχέση. Δεν είναι μόνο άθροισμα υλικών προϊόντων, αλλά και σύνολο εμπορευμάτων, ανταλλακτικών αξιών, κοινωνικών μεγεθών. Ο εργάτης παράγει το κεφάλαιο και το κεφάλαιο τον εργάτη. Ο άνθρωπος σαν εργάτης, σαν εμπόρευμα, είναι το προϊόν ολόκληρου του κύκλου εργασιών. Οι ιδιότητες του ανθρώπου ως εργάτη υπάρχουν μόνο επειδή προσδιορίζονται για το κεφάλαιο και μέσω αυτού. Ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος ιδιοποίησης που προέρχεται από τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγή, άρα και η κεφαλαιοκρατική ατομική ιδιοκτησία, αποτελεί την πρώτη άρνηση της ατομικής ιδιοκτησίας στην προσωπική εργασία βασισμένη. Ταυτόχρονα, η κεφαλαιοκρατική παραγωγή παράγει, στην αναγκαιότητα φυσικού προτσές, την ίδια της την άρνηση· παράγει την άρνηση της άρνησης. Ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής και συσσώρευσης, και κατ' επέκταση η ατομική ιδιοκτησία, προϋποθέτουν την καταστροφή τής ατομικής ιδιοκτησίας που στηρίζεται στην προσωπική εργασία, επομένως προϋποθέτουν την απαλλοτρίωση του εργάτη. Στη φεουδαρχική γαιοκτησία εντοπίζουν ήδη την κυριαρχία τής γης ως ξένης δύναμης πάνω στους ανθρώπους. Ο δούλο-πάροικος είναι εξάρτημα αυτής. Αντίστοιχα, ο πρωτότοκος γιος είναι δεμένος μαζί της. Τον κληρονομεί η γη. Η κυριαρχία τής ατομικής ιδιοκτησίας αρχίζει με την ιδιοκτησία τής γης, που είναι η βάση της. Ωστόσο, στη φεουδαρχία ο φεουδάρχης εμφανίζεται ως κυρίαρχος της γης. Υπάρχει ακόμη το φαινόμενο μίας σχέσης μεταξύ ιδιοκτήτη και γης. Η γη εξατομικεύεται με τον άρχοντά της, αποκτά προσδιορισμό (βαρωνική, δουκική, έχει προνόμια, πολιτική θέση κ.λπ.). Η κυριαρχία τής γαιοκτησίας δεν εμφανίζεται ως κυριαρχία κεφαλαίου. Κατά συνέπεια, η σχέση τού φεουδάρχη με τους εργάτες γης είναι πολιτική σχέση. Στην αστική αντίληψη και πρακτική, η ιδιοκτησία είναι η αντικειμενικοποιημένη εργασία. Η εργασία στο ανώτερο επίπεδο εκμετάλλευσης των παραγωγικών δυνάμεων, στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής, από τη φύση αυτού είναι ανελεύθερη, απάνθρωπη, μη κοινωνική δραστηριότητα, προκαθορισμένη από την ιδιωτική ιδιοκτησία, που με τη σειρά της τη δημιουργεί. Η κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας θα πραγματοποιηθεί με την κατάργηση της «εργασίας», κατάργηση που είναι συνώνυμο του επιπέδου τής υλικής δραστηριότητας της κοινωνίας.

Μάκης Μπαστιάς

* Με αφορμή του έργου «Τί λέει ο Μαρξ για την ελευθερία και τη Δημοκρατία», εκδόσεις Σωκράτης, Αθήνα, 1979.

Αστική και προλεταριακή ηθική

Η ηθική, ως σύνολο κανόνων που ρυθμίζουν τις κοινωνικές σχέσεις, δεν είναι μία αμετάβλητη αρχή. Αντίθετα, ορίζεται από τη βάση του κοινωνικού «είναι», η οποία αντανακλά τη μορφική δομή εξουσίας της εκάστοτε κυρίαρχης τάξης. Από την πλευρά της, η κομμουνιστική ηθική αποτελεί άρνηση της αστικής ηθικής, ενάντια στον ιμπεριαλισμό, για τη νίκη της σοσιαλιστικής επανάστασης. Φορέας της τελευταίας η πρωτοπορία της εργατικής τάξης, συσπειρώνοντας γύρω της τα πλέον προοδευτικά στοιχεία της κοινωνίας. Για τον Β. Ι. Λένιν, η ηθική αποκτά ταυτότητα και ουσιαστικό περιεχόμενο όταν συνδέεται με την πράξη, στην πάλη για την απελευθέρωση των εργαζομένων και των πλατιών λαϊκών μαζών από τη μέγγενη του κεφαλαίου. Ανήθικο ορίζεται κάθε τι που οδηγεί στην αποβλάκωση των μαζών, στον αποπροσανατολισμό από τις αιτίες της καταπίεσης και της εκμετάλλευσης.

Η πράξη, επομένως, καθίσταται η ειδοποιός διαφορά μεταξύ αστικής και κομμουνιστική ηθικής. Ο μικροαστός, ωστόσο, φοβάται να αντιμετωπίσει τα πράγματα κατά πρόσωπο, να εντοπίσει τις αιτίες που τα προκαλούν, καταλήγοντας στην αφηρημένη ονειροπόληση. Ηθικό θεωρεί μόνο το αυτοτελές, μικρό, νοικοκυριό. Αντίστοιχα, ο μικροπαραγωγός, μολονότι υποφέρει από το αστικό καθεστώς, επιθυμεί να παραμείνει στο περιθώριο των διαδραματιζόμενων γεγονότων, παρηγορώντας εαυτόν με όνειρα περί μεγέθυνσης της ιδιοκτησίας, πιστεύοντας πως το κράτος θα ενεργήσει αντί αυτού, μη εξετάζοντας πως το αστικό κράτος λειτουργεί προς όφελος της ανώτερης κεφαλαιοκρατίας από την οποία ετεροπροσδιορίζεται. Δεν είναι τυχαία η τοποθέτηση του Β. Ι. Λένιν με τον θάνατο του Α. Ν. Τολστόι. Γράφει χαρακτηριστικά, «Ο Τολστόι καλλιτέχνης είναι γνωστός σε μια μειοψηφία ακόμη και στη Ρωσία. Για να γίνουν τα μεγάλα του έργα πραγματικό κτήμα όλων, χρειάζεται αγώνας και αγώνας ενάντια στο κοινωνικό καθεστώς που καταδίκασε εκατομμύρια και δεκάδες εκατομμύρια ανθρώπους στην αμάθεια, στην αποβλάκωση, στη δουλειά κάτεργου και στην εξαθλίωση, χρειάζεται η σοσιαλιστική επανάσταση. Και ο Τολστόι δεν έδωσε μόνο λογοτεχνικά έργα (...) αλλά κατόρθωσε με εξαιρετική δύναμη να μεταδώσει την ψυχολογία των πλατιών μαζών, που καταπιέζονται από το σημερινό καθεστώς, να περιγράψει την κατάστασή τους, να εκφράσει το αυθόρμητο αίσθημά τους, αίσθημα διαμαρτυρίας και αγανάκτησης. (...) Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα της επανάστασής μας είναι ότι ήταν αγροτική αστική επανάσταση σε μια εποχή πολύ μεγάλης ανάπτυξης του καπιταλισμού σ' όλο τον κόσμο και σχετικά μεγάλης ανάπτυξής του στη Ρωσία. Ήταν αστική επανάσταση, γιατί το άμεσο καθήκον της ήταν η ανατροπή της τσαρικής απολυταρχίας, της τσαρικής μοναρχίας και η κατάργηση της τσιφλικάδικης γαιοκτησίας και όχι η ανατροπή της κυριαρχίας της αστικής τάξης. Η αγροτικά ειδικά δεν κατανούσε αυτό το τελευταίο καθήκον, δεν κατανούσε τη διαφορά του από τα πιο κοντινά και

άμεσα καθήκοντα του αγώνα. (...) Στα έργα του Τολστόι εκφράστηκε και η δύναμη και η αδυναμία και η ισχύ και η στενότητα του μαζικού κινήματος των αγροτών. (...) Η αδιάλλακτη άρνηση από μέρους του της ατομικής ιδιοκτησίας της γης δίνει την ψυχολογία των αγροτικών μαζών σε μια ιστορική στιγμή που η παλιά μεσαιωνική γαιοκτησία των τσιφλικάδων και των δημόσιων κοινοτικών κλήρων είχε γίνει οριστικά αφόρητο εμπόδιο για την παραπέρα ανάπτυξη της χώρας, και η παλιά αυτή γαιοκτησία ήταν αναπόφευκτα καταδικασμένη στην πιο απότομη, ανελέητη, καταστροφή. (...) Ο μεγάλος όμως διαμαρτυρόμενος, ο γεμάτος πάθος κατήγορος, ο μεγάλος κριτικός, έδειξε ταυτόχρονα στα έργα του έλλειψη κατανόησης των αιτιών της κρίσης και των μέσων για την απαλλαγή από την κρίση που επέρχεται στη Ρωσία, τέτοια που θα ταίριαζε μόνο σ' ένα πατριαρχικό, απλοϊκό, αγρότη και όχι σ' έναν συγγραφέα με ευρωπαϊκό μόρφωση. Ο αγώνας ενάντια στο δουλοπαροικιακό και αστυνομικό κράτος, ενάντια στη μοναρχία, μετατρεπόταν στα έργα του σε άρνηση της πολιτικής.

Πράξη και ταυτόχρονη, λοιπόν, συνειδητοποίηση των αιτιών της καταπίεσης και της εκμετάλλευσης, να ο συνδυασμός που κινητοποιεί την πρωτοπορία των εργατών για σοσιαλισμό κι ελευθερία. Βασική ευθύνη της κομμουνιστικής ηθικής είναι η ολόπλευρη ανάπτυξη της αυτοδύναμης πρωτοβουλίας των εργατών και των εργαζομένων κι εκμεταλλευομένων γενικά, στο έργο της οργανωτικής δουλειάς. Για να συντελεστεί αυτή πρέπει να συντριβεί η βάρβαρη και πρόστυχη πρόληψη ότι μόνον οι έχοντες και κατέχοντες είναι σε θέση ν' ασχοληθούν με ζητήματα διοίκησης του κράτους και της οικονομίας. Αυτό είναι πρόληψη την οποία επιτείνει η σάπια ρουτίνα, η αρτηριοσκλήρωση, η δουλική συνήθεια, καθώς και η πλεονεξία των κεφαλαιοκρατών, που ενδιαφέρονται να διευθύνουν ληστεύοντας και να ληστεύουν διευθύνοντας. Οι εργάτες οφείλουν να μην ξεχνούν τα συμπεράσματα που εξάγουν οι ίδιοι από την πράξη, πράξη που μετατρέπεται σε γνώση. Καταγραφή κι έλεγχος, να η ουσία του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού. Η καταγραφή κι ο έλεγχος, που είναι απαραίτητοι για το πέρασμα στον σοσιαλισμό, μπορούν να είναι μονάχα έργο των μαζών. Μονάχα η εθελοντική, ευσυνείδητη και γεμάτη επαναστατικό ενθουσιασμό της μάζας των εργατών και των αγροτών στην καταγραφή και στον έλεγχο πάνω στον παραγόμενο πλούτο, δύναται να υπερνικήσει τις συνήθειες και τις νοοτροπίες της καπιταλιστικής κοινωνίας. Παλλαϊκή καταγραφή κι έλεγχος πάνω στην παραγωγή και τη διανομή, την ποσότητα και την ποιότητα εργασίας, που να υποστηρίζονται εθελοντικά από εκατομμύρια κι εκατομμύρια εργάτες και αγρότες. Και για να οργανωθεί αυτή η κολοσσιαία διαδικασία, πρέπει να κινητοποιηθούν τα ταλέντα και οι ικανότητες των εργατών και των αγροτών, την άμιλλα για οργανωτικές επιτυχίες, ώστε να κατανοούν οι εργάτες και οι αγρότες στην πράξη τη διαφορά ανάμεσα στην απαραίτητη συμβουλή του επιστήμονα και στον απαραίτητο έλεγχο του εργάτη και του αγρότη. Η Παρισινή Κομμούνα έδωσε ένα τέτοιο παράδειγμα συνδυασμού πρωτοβουλίας, αυτοτέ-

λειας και ελευθερίας κινήσεων, κάτω από τον εθελοντισμό των μαζών. Στη βάση αυτής, το πρόγραμμα της καταγραφής, του ελέγχου, είναι κατανοητό και απλό: πρέπει όλος ο κόσμος να έχει ψωμί, να φορούν γερά παπούτσια, να έχουν ζεστό σπίτι, να δουλεύουν ευσυνείδητα, να μην μπορεί ο πλούσιος που παραβαίνει τους νόμους και τους κανόνες του σοσιαλισμού να κυκλοφορεί ελεύθερος, αλλά να έχει την τύχη του ατόμου που παρανομεί. Οι ίδιες οι κομμούνες στις πόλεις και στην ύπαιθρο πρέπει να επεξεργάζονται και να δοκιμάζουν πειραματικά δεκάδες μορφές και τρόπους καταγραφής κι ελέγχου. Η ποικιλομορφία είναι εγγύηση ζωτικότητας, εγγύηση επιτυχίας στην κατάκτηση του κοινού σκοπού.

Ο εργάτης δεν μπορεί, ταυτόχρονα, να ξεκόψει μεμιάς από τα ήθη και τις νοοτροπίες της παλιάς κοινωνίας. Πολλά αφήνει πάνω στην ψυχοσύνθεσή του η πατροπαράδοτη ψυχολογία της καπιταλιστικής κοινωνίας. Οι εργάτες θα οικοδομήσουν τη νέα κοινωνία χωρίς να έχουν γίνει ακόμη νέοι άνθρωποι, απαλλαγμένοι από τη λάσπη του παλιού κόσμου. Ήδη από την καπιταλιστική κοινωνία οι πρωτοπόροι εργάτες οφείλουν να καταπιαστούν με αυτό το ζήτημα, αντιπαλεύοντας τις αδυναμίες, τις ελλείψεις, που τραβούν το προλεταριάτο προς τα κάτω. Έχουν να αντιπαλέψουν πολλές χωριστές μικροϊδιοκτητικές συνήθειες. Αυτή η νοοτροπία εκδηλώνεται συχνά σε κάθε εργοστάσιο, σε κάθε συνδικάτο, που τις περισσότερες φορές σκέφτεται τον εαυτό του, ωστόσο, στο ίδιο αυτό προλεταριάτο εντοπίζεται η εγγύηση για τη ζωτικότητα και την επιτυχία της κοινωνικής ανατροπής, για έναν ανώτερο τύπο κοινωνικής οργάνωσης της εργασίας και της ζωής. Στη δουλοπαροικία η οργάνωση της κοινωνικής εργασίας στηριζόταν στον βούρδουλα, ενώ οι εργάτες ζούσαν στη αμάθεια και τις προλήψεις. Στην κεφαλαιοκρατική οργάνωση της κοινωνικής εργασίας, η πειθαρχία της πείνας και η ανεργία όριζαν τα δεδομένα, με τη μάζα των εργατών να παραμένει καταπιεσμένη. Η νέα, κομμουνιστική, οργάνωση της κοινωνικής εργασίας θα βασίζεται στην ελεύθερη και συνειδητή πειθαρχία των εργαζομένων, μια πειθαρχία που γεννιέται μέσα από τους υλικούς πόρους της μεγάλης κεφαλαιοκρατικής παραγωγής. Εδώ εντοπίζεται η αξία των Κομμουνιστικών Σαββάτων, καθώς δεν ξεκίνησαν από εργάτες που διαβιούσαν σε «καλές» συνθήκες, αλλά από εργάτες διαφόρων ειδικοτήτων σε δύσκολες συνθήκες εργασίας. Το παλιό σχολείο διαμόρφωνε υπηρέτες στην υπηρεσία της κεφαλαιοκρατίας, ανθρώπους της επιστήμης υποταγμένους στα όρια του κεφαλαιοκρατικού κέρδους. Αυτό πρέπει να σαρωθεί και στη θέση της παλιάς μηχανικής πειθαρχίας να τοποθετηθεί η συνειδητή πειθαρχία των εργατών και των αγροτών, που κινητοποιούνται από την αποφασιστικότητα, την ικανότητα, την προθυμία όπως οργανώσουν τις δυνάμεις στον τιτάνιο αγώνα μορφοποίησης σε μία ενέργεια της θέλησης εκατομμυρίων εργαζομένων.

Αντώνης Ε. Χαριστός

* Με αφορμή το έργο «Ο Λένιν για την αστική και προλεταριακή-κομμουνιστική ηθική», εκδόσεις Καζάντζα, Αθήνα, 1975.

Αντόνιο Γκράμσι Στείρα και αρνητική κριτική

Δημοσιεύθηκε:
L'Unità, 30 Σεπτεμβρίου 1925

Μετάφραση: Άρης Τόλιος,
από το αγγλικό κείμενο στο MIA,
για το ελληνικό τμήμα.

Στο μακροσκελές άρθρο του Μπορντίγκα, ένα είναι πραγματικά αξιοσημείωτο: ο εκλεπτυσμένος σκεπτικισμός, με τον οποίο αποφεύγει να πάρει μια καθαρή θέση σε σημεία, στα οποία επιβεβαιώνει παρ' όλα αυτά ότι αντιτίθεται – υπάρχει η συνεχής ταλάντευση ανάμεσα στη θέση και στην αντίθεση, χωρίς όλα αυτά να υποδηλώνουν μια «πρωτότυπη», δική του θέση. Ο σύντροφος Μπορντίγκα περιορίζεται στη διατήρηση μιας προσεκτικής θέσης για όλα τα ζητήματα που αναδεικνύει η Αριστερά. Δε λέει: η Διεθνής θέτει και επιλύει αυτό και αυτό το ζήτημα με αυτόν τον τρόπο, αλλά αντιθέτως, η Αριστερά θα το θέσει και θα το επιλύσει με τον άλλον τρόπο. Αντιθέτως, λέει: ο τρόπος που η Διεθνής θέτει και επιλύει τα προβλήματα, δε με πείθει – φοβάμαι πως ολισθαίνει προς τον οπορτουνισμό, δεν υπάρχουν επαρκείς εγγυήσεις ενάντια σε αυτό, κ.λπ. Η θέση του, λοιπόν, είναι αυτή της μόνιμης καχυποψίας και αμφιβολίας. Με αυτό τον τρόπο, η «Αριστερά» είναι απολύτως αρνητική - εκφράζει ενδοιασμούς, χωρίς να τους διευκρινίζει με έναν συγκεκριμένο τρόπο και πάνω από όλα, χωρίς να αναδεικνύει με συγκεκριμένο τρόπο τη δική της άποψη, τις δικές της λύσεις. Καταλήγει να σπέρνει αμφιβολία και δυσπιστία, χωρίς να οικοδομεί τίποτα.

Το άρθρο ξεκινάει με μια χαρακτηριστική μεταφυσική υπόθεση. Ο σύντροφος Μπορντίγκα ρωτά – είναι δυνατόν να αποκλείσουμε 100% την πιθανότητα η Κομμουνιστική Διεθνής να διολισθήσει στον οπορτουνισμό; Όμως, μπορούμε να αναρωτηθούμε κάλλιστα στη συνέχεια αν αποκλείεται η πιθανότητα ακόμη και ο σύντροφος Μπορντίγκα να γίνει οπορτουνιστής, ο Πάπας άθεος, ο βιομήχανος Φορντ κομμουνιστής, κ.λπ. Στο βασίλειο της μεταφυσικής πιθανότητας, μπορείς να φαντάζεσαι ό,τι θες, αλλά ένας μαρξιστής θα έπρεπε να θέσει το ερώτημα ως εξής: υπάρχει πιθανότητα η Κομμουνιστική Διεθνής να μην είναι πλέον η πρωτοπορία του προλεταριάτου, αλλά αντιθέτως, καθοδόν να γίνει η έκφραση μιας εργατικής αριστοκρατίας, διεφθαρμένης από την αστική τάξη; Έτσι τίθεται το ερώτημα μαρξιστικά και έτσι είναι εύκολο για κάθε σύντροφο να το απαντήσει. Το άρθρο είναι ένα πλέγμα θεωρητικών και πρακτικών λαθών, που οι σύντροφοι σίγουρα θα επισημάνουν. Θα περιοριστούμε στην υπόδειξη των πιο χαρακτηριστικών σημείων. Ο σύντροφος Μπορντίγκα λέει περίπου στους «πυρήνες» ότι ο τύπος τής οργάνωσης του κόμματος δε μπορεί καθαυτός να διασφαλίσει τον πολιτικό του χαρακτήρα

και να τον εγγυηθεί ενάντια στον οπορτουνιστικό εκφυλισμό. Όμως, εμείς επιβεβαιώνουμε ότι η οργάνωση με τη μορφή «πυρήνων» διασφαλίζει τον προλεταριακό χαρακτήρα τού Κομμουνιστικού Κόμματος περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη και, περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη, εξασφαλίζει το κόμμα ενάντια στον οπορτουνισμό. Και αφού έχει επαναλάβει την περίεργη διαβεβαίωση ότι το σύστημα των «πυρήνων» είναι κατάλληλο για τη Ρωσία, αν και περισσότερο πριν την κατάληψη της εξουσίας παρά μετά και ότι αυτό δεν ισχύει σε χώρες με αστικοδημοκρατικό καθεστώς, ο σύντροφος Μπορντίγκα καταλήγει, «Δεν είμαστε κατά των πυρήνων, τουλάχιστον ως ομάδες μελών σε εργοστάσια, με δοσμένες λειτουργίες». Άρα, η Αριστερά είναι υπέρ ή κατά των «πυρήνων»; Και ποιές είναι αυτές οι «δοσμένες λειτουργίες», τις οποίες ο σύντροφος Μπορντίγκα αποφεύγει να διευκρινίσει; Η Αριστερά και ο σύντροφος Μπορντίγκα δεν αυτοπροσδιορίζονται κατηγορηματικά ενάντια στον μπολσεβικισμό, αλλά είναι μόνο καχύποπτοι απέναντι του, επειδή βασίζεται στην οργάνωση σε «πυρήνες», οι οποίοι θα επιβλέπονταν από ένα δίκτυο στελεχών, επιλεγμένων βάσει τού κριτηρίου τής τυφλής δουλοπρέπειας στον λενινισμό. Ότι η τοπική ηγεσία τού κόμματος θα έπρεπε να συγκροτείται από ιδεολογικά επιλεγμένα στοιχεία είναι πέραν κάθε αμφιβολίας, διότι χωρίς αυτό, το Κομμουνιστικό Κόμμα δε θα ήταν ό,τι είναι. Όσο για την τυφλή δουλοπρέπεια, αυτό είναι ένα είδος πολεμικής σε μεγάλο βαθμό χυδαίας και πάνω στην οποία δεν υπάρχει λόγος να χρονοτριβούμε. Είναι, επίσης, αξιοπερίεργο τί γράφει ο σύντροφος Μπορντίγκα σχετικά με τον λενινισμό. Γράφει πως αν ο λενινισμός δεν είναι τίποτα άλλο παρά μαρξισμός, τότε δεν έχει νόημα να χρησιμοποιούμε τέτοιον όρο – όμως, αμέσως μετά προσθέτει ότι η Αριστερά θα χρησιμοποιεί τους δύο όρους αδιάφορα. Όχι μόνο αντικρούει τον εαυτό του εδώ, αλλά υπάρχει ακόμα η αντίφαση στον ισχυρισμό σχετικά με τη χρήση των δύο όρων χωρίς διάκριση και τη σύγχρονη αναγνώριση ότι ο Λένιν είναι ο «ολοκληρωτής, σε μεγάλο βαθμό, τού μαρξισμού, και η ερμηνεία του για τον ιμπεριαλισμό, οι διατυπώσεις για το αγροτικό και εθνικό ζήτημα είναι θεμελιώδεις συνεισφορές στην ανάπτυξη του μαρξισμού».

Σχετικά με τη διαφωνία του με τον Λένιν, ο σύντροφος Μπορντίγκα παραμένει με επιδεξιότητα στα γενικά, χωρίς να γίνεται συγκεκριμένος. Οι φράσεις «έχουμε συζητήσει και κριτικάρει τον Λένιν και δεν είμαστε εντελώς πεπεισμένοι για τις αντικρούσεις του» και «οι επιπλήξεις τού Λένιν δε με προσηλύτισαν» μπορεί να έχουν αποτέλεσμα στους μικροαστούς, αλλά οι κομμουνιστές και επαναστάτες εργάτες θα ανασηκώσουν μόνο τους ώμους. Ο σύντροφος Μπορντίγκα, χωρίς πουθενά να εξειδικεύει την έκταση της διαφωνίας του με τον Λένιν, συνεχίζει να επιβεβαιώνει ότι δε διατηρεί το τακτικό

σύστημα του Λένιν, επειδή δεν περιέχει εγγυήσεις ενάντια σε οπορτουνιστικές πρακτικές. Αλλά ο σύντροφος Μπορντίγκα θα ήταν πιο ειλικρινής αν δήλωνε ότι απορρίπτει κάθε τακτική μανούβρα στον βαθμό που κάθε τακτική μανούβρα παρουσιάζει τον κίνδυνο οπορτουνιστικών παρεκκλίσεων. Η εγγύηση ενάντια στις παρεκκλίσεις δεν έγκειται στην τακτική καθαυτή, αλλά σε εμάς, στην κομμουνιστική μας συνείδηση, στην εγρήγορση ολόκληρου του κόμματος και στην αυτοκριτική, στη σταθερότητα των αρχών, στην προσπάθεια να μη χαθεί ο επαναστατικός μας στόχος. Δεν προσποιούμαστε ότι έχουμε εξαντλήσει στο παρόν σημείωμα τις αντιρρήσεις μας στο άρθρο τού συντρόφου Μπορντίγκα. Είναι πραγματικά ένα ορυχείο λαθών και ασυνειπνών κάθε είδους.

Θέλουμε μόνο να σημειώσουμε αυτές που αφορούν στον αντικοινοβουλευτισμό και στην τακτική τού κόμματος απέναντι στις εργατικές μάζες τού Αβεντίνο¹. Η τακτική που υιοθετήθηκε από το κόμμα, λέει ο σύντροφος Μπορντίγκα, δεν προβλεπόταν από κανένα συνέδριο. Αλλά, εκτός από το γεγονός ότι κανένα συνέδριο δεν προέβλεψε το έγκλημα Ματεότι ή την αντίδραση των μαζών, με τη σύγχρονη ροπή τους προς τις αυταπάτες τού Αβεντίνο, ποια είναι η τακτική που, σύμφωνα με το σύντροφο Μπορντίγκα, θα έπρεπε να υιοθετηθεί; Συγκρατείται από το να την εξηγήσει με οποιοδήποτε τρόπο και περιορίζεται μόνο στο να πει «έχουν γίνει λιγότερα από όσα θα μπορούσαν να έχουν γίνει». Ολόκληρο το άρθρο είναι ένα ντοκουμέντο πραγματικής πνευματικής παρακμής. Ο σύντροφος Μπορντίγκα όχι μόνο δεν καταφέρνει να σκιαγραφήσει τις λογικές συνέπειες των αρνήσεων του, αλλά πάνω απ' όλα δεν καταφέρνει να αντιπροτείνει νέες κατευθύνσεις με καθαρή και πλήρη μορφή απέναντι σε αυτές που έχει κριτικάρει. Το να περιορίζεται κάποιος, όπως αυτός, σε αρνητική κριτική, στη διασπορά αμφιβολίας, σκεπτικισμού και καχυποψίας, χωρίς να υποδεικνύει τίποτα θετικά εποικοδομητικό συνιστά όχι μόνο ένδεια χαρακτήρα, αλλά επίσης ελάχιστο σεβασμό ή σύνδεση με το κόμμα και τη Διεθνή.

Σημειώσεις

¹ Μετά τη δολοφονία τού Ιταλού σοσιαλιστή Τζιάκομο Ματεότι από τους φασίστες στις 10 Ιουνίου 1924 ξέσπασε μεγάλη πολιτική κρίση στην Ιταλία. Στις 26 τού μήνα, αρκετοί παράγοντες της αστικής αντιπολίτευσης συγκεντρώθηκαν σε μια αίθουσα της Βουλής και αποφάσισαν να μη συμμετέχουν στις κοινοβουλευτικές διαδικασίες, ωστόσο διευκρινιστεί το έγκλημα. Ως ένδειξη διαμαρτυρίας, ανέβηκαν τον λόφο τού Αβεντίνο στη Ρώμη, όπου στον 5^ο αιώνα π.Χ. είχαν κάνει μια πορεία οι Ρωμαίοι πληβείοι.

